

3. Колмогорова, Л.С. Диагностика психологической культуры школьников. – М.: Владос, 2002. – 359 с.
4. Мороз Р.А. Формування теоретичних основ батьківської компетентності майбутнього педагога//Психолого-педагогічні аспекти розвитку майбутнього фахівця: Тези II Міжнародної науково-практичної конференції/За заг. ред. Будака В.Д. – Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2009.
5. Мороз Р.А. Батьківська любов як основи виховання і саморозвитку особистості//Актуальні проблеми практичної психології. Збірник наукових праць. Частина II. – Херсон, ПП Вишемирський В.С., 2009. – 744 с. – С.107-111.
6. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен: учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.

Theoretical approaches to researches of parents' psychological phenomenology competence are examined in the article. The concept of parents' competence as psychological structure in consciousness, including specific preferences, expectations, feelings, attitude, responsibility, positions are defined. The possibility of parents' competence forming in students means of training courses are considered.

Keywords: competence, psychological competence of parents, child-parents relations, consciousness, psychological structure, problem of education, responsibilities, attitudes, parents' love.

Отримано: 18.08.2011

УДК 159.922.1

О.І. Морозова-Ларіна

Психогенна фригідність у контексті психології розвитку

У статті розглянуто специфічні причини формування та розвитку психогенної фригідності з точки зору різних концепцій психології розвитку. Аналізуються деякі моделі батьківського виховання, стосунки “мати-донька” та ті їхні проблемні аспекти, що можуть стати запусковим фактором формування психогенної фригідності у наступного покоління жінок цієї сім’ї. Розглянуто деякі особливості статево-рольової структури жінок з психогенною фригідністю. Пропонується аналіз та типологія форм поведінки, зумовленої даним розладом.

Ключові слова: психогенна фригідність, сексуальність, ставево-рольова ідентичність, психосексуальний розвиток, психологія розвитку.

В статье рассматриваются специфические причины формирования и развития психогенной фригидности с точки зрения различных концепций психологии развития. Анализируются некоторые модели родительского воспитания, взаимоотношения “мать-дочь”, и те их проблемные аспекты, которые могут стать пусковым фактором формирования психогенной фригидности. Рассмотрены некоторые особенности полоролевой структуры женщин с психогенной фригидностью. Предложен анализ и типология форм поведения, обусловленных данным расстройством.

Ключевые слова: психогенная фригидность, сексуальность, полоролевая идентичность, психосексуальное развитие, психология развития.

Усталеної концепції розвитку та виникнення психогенної фригідності жінок на сьогодні ще не існує. З точки зору Ю. Кристєвої, жіноче як несвідоме не може бути логічно явно представлено, оскільки являє собою “доприсутню цілісність”. Якщо сексуальним порушенням у чоловіків присвячена досить велика кількість наукових робіт, то жіноче як таке, сексуальні порушення у жінок, зокрема, до цього часу, ще недостатньо висвітлені в літературі.

Психологами вже давно доведено, що існують різні вікові періодизації, які представляють життя у вигляді графіка, розділеного на відрізки “точками екстремуму” – так званими віковими кризами. Згідно з теорією Б.Й. Цуканова кожній людині від народження дано його власну одиницю часу. Життя складається з певних нерівних за своєю тривалістю етапів, які описуються (за В.В.Клименко) рядом чисел Фібоначчі (0, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89...). На кожному такому етапному відрізку час рухається із своєю швидкістю. Крім того, жінки живуть “трохи швидше”, ніж чоловіки.

Можно виокремити два підходи у розумінні криз, зумовлених спільними закономірностями розвитку. В першому кризи розглядаються як перехідні періоди онтогенетичного розвитку (Л. С. Вигоцький, А. Н. Леонтьєв, Д. Б. Ельконін, Л. І. Божович, Л. Ф. Обухова, В. І. Слободчиков, Г. А. Цукерман, Б. Лівєуд, Д. Левінсон, Г. Шихі та ін.), у другому – як періоди формування специфічних новоутворень (Е. Еріксон, П. Блос, В.В.Клименко, Б.Й.Цуканов).

В період криз 3, 8-13, 21-32, 55-65 років людина починає сприймати, усвідомлювати власне “Я” з нової позиції, як нову якість. Нова якість виникає та розвивається в кожному віковому відрізку за принципом “золотого перетину”. В ці періоди в людини

формується нова Я-концепція з когнітивними та афективними компонентами, нова самооцінка, нове ставлення до власного “Я”. В кризові періоди людина по-новому усвідомлює не лише власне “Я” як суб’єкт певної активності, але й як проблему, на вирішення якої спрямовано процес розвитку на даному етапі онтогенезу. Власний розвиток людини із спонтанного процесу перетворюється в усвідомлену діяльність, відбувається перехід із інтерпсихічного рівня розвитку в інтрапсихічний рівень (Л.С. Виготський).

Саме тому, для адекватного порозуміння між статями та між віковими групами, ця властивість має бути врахована, адже розвиток у чоловіків та жінок відбувається асинхронно, настання важливих змін (наприклад, пубертату) відбувається з різницею від 2 до 5 років. В рамках дифузної категорії “людина” узагальнюється та диференціюється в статевий аспект, прокидається статева самосвідомість. Підліток в когнітивному та афективному плані усвідомлює себе носієм конкретної статі, прагне зрозуміти, що означає бути чоловіком чи жінкою та робить спроби самоствердитися.

Проблему особливостей перших об’єктних відносин між батьком та матір’ю, між парою “мати-дитина”, “батько-дитина” досліджували Е.А.Абелін, Е. Еріксон, Д.Відра, Д.В. Віннікотт, Дж.Кассіді, М.Малер, Ж.Піаже, М.Ротманн, Г.Фігдор, К. Хорні та ін. Народження дитини (особливо першої) часто стає причиною напруження між подружжям. Молоді батьки, які ще недостатньо відчули свою незалежність від своїх батьків, потрапляють (часто неочікувано) в залежність від власної дитини. Неготовність до батьківства, незадоволеність таким станом спричиняє невдоволення, бажання звільнитися. Часто неусвідомлена агресивність батьків (особливо матері) проявляється в небажанні піклуватися дитиною, нерозумінні дитячих потреб, помилкових, сумнівних педагогічних діяч.

Ранній життєвий досвід немовляти з матір’ю є репрезентативним, фундаментом усього її подальшого розвитку, несприятливий психологічний досвід перших контактів позначається потім на можливості повноцінно здійснитися. Життєво важливою в цей час є становлення відчуття прив’язаності матері і дитини (Д.Віннікотт, Дж.Кассіді), виникнення почуття безпеки, позитивного Я-образу (С.Піпл, Р.Д.Хармон), первинної довіри до світу, яка напряму залежить від здатності матері передати дитині відчуття захищеності і яка детермінує увесь подальший розвиток та функціонування її в соціумі (Е.Еріксон).

За твердженням Г.Фігдора, “Батько являє собою надійний острів, до якого можна пристати, біжучи від материка матері”.

Нерівномірність в інтенсивності відносин між дитиною та батьками (особливо матір'ю) негативно впливають на становлення ідентичності. В майбутньому (з настанням пубертату) особливо гостро постає проблема ускладненості статевої ідентифікації, виконанні своєї статевої ролі. Психогенні порушення статевої функції, закладені ще в батьківській сім'ї, практично неминуче призводять до порушень взаємовідносин у власній родині, а часто і до її розпаду.

Наші дослідження показали, що статево-рольова структура жінок з психогенною фригідністю характеризується проблемною реалізацією тих парціальних складових, у яких наявне вагоме підкріплення з боку батьків, що свідчить про доволі великий травматичний вплив батьківської родини на формування жіночої ролі та її майбутню реалізацію в житті. Проте, змінюються моральні норми та приписи сучасного суспільства і гармонійне статеве життя вже усвідомлюється як одна з найважливіших заповунок не лише щасливого та міцного шлюбу, а і вагома складова якості життя загалом.

Сьогодні надзвичайної актуальності та особливого звучання набуває думка В.Сухомлинського про те, що коли ми виховуємо хлопчика – ми виховуємо чоловіка, коли ж ми виховуємо дівчинку – ми виховуємо людство. Велика кількість дискусій та нової інформації на цю тему ще не призвела до адекватного якісного прогресу у розумінні понять статі та сексуальності, впливу родини (особливо матері) на перебіг процесу статевої ідентифікації, на дитину однієї статі та можливі психічні розлади.

Саморефлексія, зрозуміло, витікає з оцінок оточення, його стереотипів. Та все ж має значення чим заповнити провалля між достовірністю свого позастатевого існування, яке тотально сугестується соціумом як вершинне досягнення, та змістом, який “Я”, уникаючи знеособлюючого конформізму, намагається йому надати. Інакше людина стає не тою, якою вона мала би бути за своєю природою, в усій повноті інтелектуального, духовного та тілесного існування, а такою, яку з неї прагне зробити суспільство.

Людина не є суб'єктом від народження і не стає ним легко і природно в процесі розгортання заданих їй від народження якостей; суб'єкт формується, розвивається і виявляється в процесі своєї діяльності. Визнаючи прерогативи у створенні власної суб'єктності за кожним із людей, все ж зазначимо, що цей процес без інших людей – поза соціумом – неможливий. Людина як суб'єкт формується і виявляється у процесі спільної діяльності, шляхом діалогічної взаємодії, у результаті співвіднесення актуальних та історичних соціально-культурних норм із власним образом

зовнішнього та внутрішнього світу. Таке співвіднесення можливе завдяки рефлексії як складовій свідомості, а саме – здатності мислити за іншого, бачити за іншого, оцінювати себе та свої дії з позиції інших.

Відомо, що психогенна фригідність є наслідком гальмування сексуальної функції психічними факторами. До таких факторів відносяться невідповідність партнера ідеалу, невпевненість у міцності партнерських стосунків, можливо невдала техніка статевого контакту, деякі інші психотравмуючі переживання. Проте ні кожний окремо, ні наявні всі разом, ці фактори не обов'язково призводять до психогенної фригідності. Питання стає ще більш актуальним в умовах реалій сучасного суспільства, коли наявне значне зменшення впливу таких соціальних психогенних факторів, як надмірна жорсткість сімейного виховання (моральні приписи стали менш суворими), страх завагітніти (інформація про засоби контрацепції широко рекламується), відсутній інститут примусового шлюбу з некоханою людиною, тощо. Отже, необхідною умовою того, щоб певна травма знайшла в структурі особистості відповідний резонанс, є наявність дечого специфічного цій структурі, на що вона спирається. Нам видалось доцільним здійснювати її пошук через аналіз особливостей психосексуального розвитку та статево-рольової ідентифікації, оскільки саме ці характеристики мають суттєвий вплив на формування більшості статевих розладів.

Процеси розвитку та саморозвитку людини досліджувались у лонгітюдному дослідженні (К.О.Абульханова-Славська), діалогічному (М.М.Бахтін, В.С.Біблер), системному та цілісному (В.О.Татенко), в освітньому процесі (С.Л.Рубінштейн). Аналіз психологічної літератури показав, що основна увага приділяється, поперше – класифікації та характеристиці травматичних подій, подруге, розробці методів психотерапевтичної допомоги жінкам з певним розладом після травматичної події. При цьому основні стратегії такої психотерапевтичної роботи подібні до тих, що застосовуються до жінок, яких було зґвалтовано, або які зазнали інших брутальних психологічних травм сексуального характеру. Проте, на наш погляд, такий підхід може бути доцільним лише для певного (невеликого) кола жінок, адже, як показує практика, далеко не в усіх випадках психогенна фригідність є наслідком травматичної, чітко окресленої у часі, події.

Аналізуючи наукову літературу та в ході нашого дослідження, ми прийшли до висновку, що причиною і механізмом пролонгованого в часі глибинного психотравматичного впливу, фактором

формування психогенної фригідності виступає не якась конкретна травмуючі подія, а має місце глибинний, продовжений у часі травматичний вплив. Впершу чергу, він пов'язаний з порушенням об'єктних стосунків дочки з матір'ю на перших (особливо важливих) етапах психосексуального розвитку. Материнський інстинкт так високо поцінюваний соціумом ще не гарантує кожній жінці якісного материнства. У таких випадках часто має місце негативне сприйняття дочкою образу матері (дорослого), ідентифікація з якою надалі відбуватиметься за схемою “від супротивного” (“я не така, як мати”). Це проявлятиметься в протиставленні образу “Матері” образам “Я” та “Ідеальної жінки” (результати дослідження за шкалою Heilbrun). Отже, наявний глибинний статево-рольовий конфлікт, одним з проявів якого є відсутність позитивної ідентифікації з матір'ю.

Для збору емпіричної інформації нами були застосовані як відомі і новостворені, так і спеціально адаптовані методики у відповідності до мети дослідження. Для дослідження особливостей психосексуального розвитку використовувалась проєктивна методика “Blacky Pictures” G.S.Blum, що була адаптована автором і яка виявляє сутність психосексуального конфлікту. Для дослідження рівня маскулітності/фемінітності (та пов'язаних з ним поведінкових особливостей) було обрано дві методики: 5-а шкала ММРІ, за якою високі показники означають відхилення від типової для даної статі рольової поведінки та можливі ускладнення її сексуальної міжособистісної адаптації. Рівень маскулітності/фемінітності діагностувався за шкалою Heilbrun, для статево-рольової “Я-концепції” людини були використані тест L.Szondi пропорція Dur-Moll шкала W.E.Shell, D.R. Papini. Для дослідження особливостей статево-рольової структури використовувалась спеціально розроблена автором модифікація методики семантичного диференціалу (репертуарних решіток), де предметом аналізу виступали не лише об'єкти оцінювання, а й параметри, за якими воно здійснювалось. Дослідження особливостей взаємовідносин досліджуваних у шлюбі проводились за допомогою методики РОП (рольові очікування партнерів). Для визначення наявності та характеру особистісних змін після проведених тренінгів використовувалась Кольоровий тест ставлень.

Ми враховували неперервність (континуальність) психічного розвитку, що поєднує стрибкоподібні, якісні, раптові зовнішні зміни та поступову плавну еволюцію. Перебіг рефлексії, як дискретного процесу, має стрибкоподібний характер. Зокрема, результативний процес рефлексії призводить до раптових якісних

змін – виникнення нових схем діяльності, які можуть бути зафіксовані зовні.

Індикаторами травматичного впливу, що супроводжує ранні взаємини “матір-донька”, виступають, на нашу думку, особливості психосексуального розвитку та процесу ідентифікації. Їх порушення, в свою чергу, впливає на статево-рольову структуру та реалізацію статевої ролі в цілому.

Виходячи з отриманих результатів рівня сформованості статеворольової ідентичності (біогенного, соціогенного, поведінкового) були визначені три основні типи анормального психосексуального розвитку жінок.

Маскулінний тип сексуальності, в якому поєднані інфантильні утворення заздрості до чоловічого як такого, та неспроможність прийняти власну жіночу “інаковість”. Ця модель, яка є нормою для дівчаток раннього пубертатного періоду (за З.Фрейдом), у дорослої жінки є свідченням несформованості, незрілості її статево-рольової структури. Сексуальна реалізація такої жінки відбуватиметься за чоловічою схемою (домінування, владність, незалежність, агресивність). Соціальну реалізацію себе як жінки вона вбачатиме або у виконанні ролі жінки-матері – природня детермінанта, або у ролі справжньої жінки – соціальна детермінанта (за Т.Марез).

У сім’ї, зокрема в ставленні до дітей, така жінка виконує скоріше чоловічу організуючу роль. Материнське начало (як чоловіче) закладене в жінку і є для неї, по суті, біогенним, а жіноче начало (сексуальне) не закладене і воно прагне асимілюватися в процесі дозрівання (А.С.Кочарян та ін.), тому в стосунках мати-дитина вона скоріше “друг”, що в стосунках “мати-син” не несе великого психогенного навантаження для майбутнього чоловіка, а в стосунках “мати-дочка” це може стати запусковим фактором психогенної фригідності.

Для маскулінного типу сексуальності характерні трансформація жіночої поведінки у материнську сферу та несталість, незрілість сексуальної структури. Реалізація її сексуальної активності відбувається у зоні доволі фемінних, пасивних (несамостійних за своїм характером) фантазій.

Залежний тип сексуальності, якому притаманні глибоке відчуття провини, що виникає в процесі засвоєння жіночої ролі в результаті конфлікту між Супер-его та інфантильними (інцестуозними) сексуальними та агресивними бажаннями (З.Фройд, К.Юнг). Агресивні імпульси інфантильних травм незалежно від їх локалізації спрямовані на самого себе. У жінок з психогенною

фригідністю приписування собі дуже високого рівня вираженості фемінінних якостей не пов'язане з біогенним рівнем фемінінності/маскулінності, воно є компенсаторним і виконує функцію захисного механізму. До таких жінок, коли вони були дівчатками, ставлення батьків (особливо матері) було або байдуже, або над ними чинилась гіперопіка чи було суворе виховання.

Мазохістична структура знехтування та приниження дитини найчастіше пов'язана зі стосунками з матір'ю (за Л.Бурбо). Якщо мазохістична характеристика структури (за Н.Мак-Вільямс) використовує як захисний механізм інтроекцію та прагне до ідеалізації об'єкта і саме тому спостерігається позитивна ідентифікація з матір'ю (Я-ідеальне), то за Е.Еріксоном жіноча ідентичність сама по собі є невизначеною, вона формується не нею самою, а тим чоловіком, який знаходиться поряд, (перший чоловік, перед яким дівчинка починає кокетувати є її батько, або той, хто його заміщає), тому, по суті, жінки цього типу асексуальні і реалізують свою сексуальність інфантильним симбіотичним зв'язком, перенесеним на чоловіка, в контексті залежної любові. За Р.Меллоу таким стосункам притаманні очікування безумовного захопленого схвалення партнером, страх бути неоціненою, неприйнятною, бути неспроможною дати чоловікові задоволення. Цей підсвідомий страх своєї неспроможності, своєї меншовартості свідомо чи неусвідомлено сугестується дочці.

Істеричний тип сексуальності складається тоді, коли дівчинка, не отримуючи в дитинстві достатньої уваги, турботи та любові від матері, розчаровується в ній, віддаляється, та знецінює її (незадоволені емоційні потреби в поєднанні з генітальними інтересами підсилюють едипальну динаміку і як результат вона створює в своїй уяві образ сильного та мужнього чоловіка, а жінкам приписує риси істот слабких та невиразних). Її сексуальність як дорослої жінки блокована дитинним страхом чи неприязню перед матір'ю, вона не може звільнитися від образи, злості та на матір до того часу, поки інцестуальний потяг до батька не асимілюється в неї зрілою структурою. Становлення її статевої ідентичності відбувається через сценарії досягнення. Перевага в цих сценаріях віддається ролям жінки-друга та жінки-сексуальної партнерки. В своїх сексуальних фантазіях вона владно керує чоловіками, сама собі їх вільно обирає (зміна партнерів), відчуває себе вільною від соціальних заборон (експериментування). Але табу на таку свободу на підсвідомому рівні приводить її до сексуальної тривожності та занепокоєності. Драма життя такої жінки в тому, що вона сама захоплюється чоловіками, з легкістю та задоволенням спокушає

чоловіків, але не спроможна віддатися їм. Її сексуальне задоволення полягає в чоловічому захопленні та поклонінні їй (сценарій служіння прекрасній дамі). Любов такої жінки виявляється розведеною до полюсів ніжності та чуттєвості. Дилема істеричної жінки в тому, що вона боїться не лише сексуальних, але й емоційних стосунків (А.Лоуен). Тому такі жінки залюбки “дружать” з чоловіками, а своєю любов та відданість залишають для “ідеальних” стосунків. В стосунках “мати-син” “дружба” до маленького чоловіка набуває статусу обоження, в стосунках “мати-донька” турбота до неї набуває форми замилювання, гри з лялькою, яку можна в будь-який час залишити, що є тим психогенним фактором, який може запустити психогенну фригідність у наступного покоління жінок цієї сім’ї.

Висновки. Аналіз причин виникнення психогенної фригідності виявив поліфакторну картину її формування. Окрім фактора психотравми, пов’язаного з суворим вихованням, страхом завагітніти, необізнаністю щодо сфери сексуальних стосунків та згвалтуванням, вагомим фактором-чинником виступає пролонгований у часі глибинний травматичний вплив, пов’язаний з порушенням взаємин “мати-донька” на ранніх етапах психосексуального розвитку.

В жінок з психогенною фригідністю конфліктність взаємин “мати-донька” призводить до порушення статево-рольової ідентифікації. Вона проявляється у конфронтації між образом “Я” та фемінінними складовими образу матері, що впливають на формування статево-рольової структури та поведінки дорослої жінки. Жінки з психогенною фригідністю мають конфліктну статево-рольову структуру, для якої характерна фрустрованість її жіночої ролі. Порушується так звана рольова вісь, коли ключова складова жіночої ролі переживається нею як невдало, неправильно виконувана та недорозвинена.

Для жінок з таким розладом також характерна поляризація рольової системи, що засвідчує травматичний вплив стосунків дівчини з матір’ю на глибинному рівні. Шлюбні взаємини таких жінок мають досить суперечливий характер. При ускладненій реалізації жіночої статевої ролі та підсвідомому запереченні можливості отримати насолоду від статевого акту найбільш вагомими факторами шлюбних взаємин виступають фактори сексуальної гармонії та зовнішності партнера.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Лекции по аналитической психологии / А.Адлер; пер. с англ. Н. Миронов. – М.: Релф-бук; – К.: Ваклер, 1995. – 280 с.

2. Блюм Г. Психоаналитические теории личности / Г.Блюм; пер. с англ. В. Петров. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 1999. – 222 с.
3. Буртянский Д.Л. Медицинская сексология / Д.Л.Буртянский, В.В.Кришталь, Г.В.Смирнов. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1990. – 271 с.
4. Винникот Д.В. Разговор с родителями / Д.В.Винникот; пер. с англ. Т. Радионова. – М.: Независимая фирма “Класс”, 1994. – 112 с.
5. Ворник Б.М. Расстройства половой идентификации / Б.М.Ворник. – К.: ИЦ “Семья”, 1998. – 329 с.
6. Говорун Т.В. Стать та сексуальність: Психологічний ракурс / Т.В.Говорун, О.М.Кікінеджи. – Тернопіль.: Нова книга – Богдан, 1999. – 383 с.
7. Здравомыслов В.И. Функциональная женская сексопатология / В.И.Здравомыслов, З.Е.Анисимова, С.С.Либих. – Пермь: Репринт, 1994. – 272 с.
8. Кочарян А.С. Личность и половая роль / А.С.Кочарян. –Х., 1996. – 127 с.
9. Мазур Л.М. Врахування статевої детермінанти розвитку особистості в організації навчального процесу / Л.М.Мазур // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. – Серія: Філософія Психологія. Педагогіка. – №3(15)/2005. – С.141-144.
10. Свядоц А.М. Женская сексопатология / А.М.Свядоц. – М.: Медицина, 1984. – 183 с.
11. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции / З.Фрейд; пер с нем. Г.В. Барышникова. – М.: Наука, 1991. – 456 с.
12. Фридрих Е. Триангуляция / Е.Фридрих; пер. с нем. Я. Обухов. – М.: Знание, 1996. – 35 с.

The article is dedicated to specific causes of psychogenic frigidity's onset and developing under the consideration of developmental psychology various conceptions. Some models of parental upbringing, “mother-daughter” relations and their problem aspects that may become launch factor of psychogenic frigidity's forming for next women generation of the family are analyzed. Gender-role structure specific features of women with psychogenic frigidity are considered. Analysis and typology of caused by this dysfunction behavior forms are proposed.

Keywords: psychogenic frigidity, sexuality, gender-role identification, psychosexual development, developmental psychology.

Отримано: 14.07.2011